

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет –
Департман за социологију, Ниш

DOI 10.5937/kultura1443230S

УДК 930.85:004.9(4)“200”

02:004.9(4)“200”

прегледни рад

КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ У ДИГИТАЛНОМ СВЕТУ

Сажетак: *Дигитализација културног наслеђа подразумева стварање мултимедијалних база података којима се омогућава очување културних добара и њихово представљање. Тиме културна баштина постаје доступна стручној и широкој јавности у установама културе и/или преко интернета. Са становишта корисника, најзначајније карактеристике дигитализованих културних добара и online услуга културних установа су интерактивност и персонализованост. У првом делу рада приказане су могућности које пружа дигитализација за очување и представљање културног наслеђа. У другом делу рада разматрају се технолошки, друштвени, економски и културни чиниоци који утичу на избор садржаја и доступност дигиталних културних добара публици. На крају се указује на проблеме и ограничења дигитализације културног наслеђа.*

Кључне речи: *културно наслеђе, дигитализација, ИКТ, дигитално наслеђе*

Увод¹

Неколико је повода да се разматра начин на који ширење информационо-комуникационих технологија (ИКТ) утиче на очување и доступност културног наслеђа. Прво, демографске, економске, друштвене и еколошке промене угрожавају очување материјалних добара, језика, усмених традиција,

¹ Саопштење са скупа *Традиција, модернизација и идентитет 3: Дијалог култура и партнерство цивилизација на Балкану*, одржаног на Филозофском факултету у Нишу 24-25. маја 2013. године. Рад је припремљен у оквиру реализације пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу.

обичаја и слично. У којој мери нове технологије могу да допринесу ублажавању ових проблема, очувању и заштити културног наслеђа? Други повод се може наћи у самом појму културног наслеђа – оно није само наслеђе прошлости, већ и нешто са чим се живи и што остављамо будућим генерацијама (УНЕСКО). Из тога произилази не само могућност, већ и потреба, да се културно наслеђе укључи у нове начине комуникације и тако интегрише у живот људи којима је употреба нових технологија саставни део свакодневних активности. Треће, једна од дебата које се воде поводом глобализације односи се на промене у култури – да ли глобализација води културној хомогенизацији или афирмацији културне разноврсности. Интензификација односа на глобалном нивоу² омогућава приступ културним добрима из свих делова света, али те могућности нису равномерно распоређене – токови информација, добара, људи и капитала не теку реципрочно између богатих и сиромашних, великих и малих. У којој мери различита друштва могу да искористе могућности које нове технологије пружају за „интернационализацију” своје културе – представљање културних добара, њихову препознатљивост и доступност светској публици? Да ли је у садашњим економским, технолошким и културним односима могуће стварање глобалног мозаика култура или је пак реч о културној хегемонији која потискује „мале” културе не само са светске позорнице већ и у друштвима у којима су настале?

У првом делу рада приказане су могућности које пружа дигитализација за заштиту и представљање културног наслеђа. У другом делу рада разматрају се технолошки, друштвени и културни чиниоци који утичу на избор садржаја и доступност дигитализованих облика културних добара публици. На крају се указује на проблеме и ограничења дигитализације културног наслеђа.

Дигитализације културног наслеђа

Под дигитализацијом се не подразумева само превођење у електронски облик културних добара већ је реч о „свеобухватном процесу стручне обраде и организације тог материјала (путем развоја како програмске тако и физичке мреже информационих система, њиховог адекватног повезивања и представљања кроз мултимедијалне презентације) који се, под одређеним условима, ставља на увид стручној и

2 Гиденс, Е. (1998) *Последице модерности*. Београд: Филип Вишњић, стр. 69.

широкој јавности.”³ Дигиталну форму добија грађа из библиотеке, музеја, архива, као и научна грађа (часописи, књиге, базе података). Нове технологије такође омогућавају израду модела, симулације материјалних културних добара у виртуелној стварности (на пример, виртуелне реконструкције објеката из прошлости). Дигиталне форме праћене су метаподацима (време, место настанка, установа у којој се чува оригинал и слично) и софтверским алатима који омогућавају различите активности корисника. Дигитализација поред тога подразумева и прикупљање, складиштење и систематичну организацију садржаја. Приступ овим садржајима је могућ у установама културе и/или преко интернета. Са становишта публике, најзначајније карактеристике овако презентованог културног наслеђа су интерактивност и персонализација.

Поред дигитализације, ИКТ мењају начин рада у култури: представљање културних установа, промовисање културних догађаја, умрежавање у циљу ефикасније сарадње, пружање услуга *online*, комуникацију са корисницима и прилагођавање услуга потребама и склоностима појединачних корисника.

Сврха дигитализације културног наслеђа је вишеструка. Прво је очување и заштита културних добара. Замена оригинала дигиталним верзијама омогућава заштиту постојећих фондова библиотека и архива од оштећења услед честе употребе (новине, стари рукописи). Дигитални објекти се не оштећују употребом и може их користити већи број појединаца истовремено.

Дигитализација омогућава бележење и прикупљање разноврсне грађе. Без много трошкова и релативно брзо могу се забележити у мултимедијалној форми традиције малих заједница које убрзано нестају пред налетом модернизације. Непосредно бележење звука, покрета, слика (језик, игра, музика, ношња, обичаји, свакодневни живот, рад) омогућава да се очува сопствена интерпретација и вредновање заједнице и тако смањи уплив тумачења и предрасуда истраживача. Поред тога, дигитализација доприноси очувању језичке разноврсности, посебно очувању језика малобројних заједница који су пред нестајањем, укључујући и језике који немају писмо.

Уместо ретких мемоара значајних личности, сада је могуће бележити усмене историје – сећања на прошлост старијих

3 Огњановић, З. (2002) Национални центар за дигитализацију, *Преглед Националног центра за дигитализацију*, бр. 1/2002. Београд: Национални центар за дигитализацију.

људи, како оних који су имали значајну улогу у појединим догађајима, тако и „малих људи”.⁴ Слично је и са записима из свакодневног живота породица и појединаца. „Када су прикупљени у колекцију, материјали као што су аматерске фотографије и кућни видео нуде значајно сведочанство свакодневног живота појединих етничких група или сеоског живота или неког урбаног гета у одређеном временском тренутку. А када ове колекције постану део збирки културних установа, оне почињу да трансформишу научна истраживања”⁵.

Двадесети век карактерише аудиовизуелно памћење које није ускладиштено од стране одређених установа памћења већ је расуто код корисника, творца и слично. Значајан део тог материјала већ је нестао⁶ или је недоступан широкој публици због застарелости носилаца записа и уређаја за њихову репродукцију. Ови записи се могу дигитализовати чиме се први пут у историји стварају аудиовизуелна сведочанства о једној епохи.

Дигитализација омогућава да се велика количина садржаја које стварају организације (владе, предузећа, јавне службе) кроз своје активности (документација, финансијске трансакције) сачува као историјска грађа за будућа истраживања.

Друга сврха дигитализације је представљање културног наслеђа. Културно наслеђе се представља на организован и структурисан начин – дигитални објекти праћени су описом, линковима повезани са одговарајућим садржајима; корисници могу да листају, увећавају или умањују, штампају. Умрежавањем настају јединствене приступне тачке са којих се може приступити културном наслеђу ускладиштеном у различитим установама памћења. Тако се, на пример, преко сајта националне библиотеке могу претраживати каталози свих библиотека у земљи или, преко јединственог портала културног наслеђа, приступити дигиталним збиркама како

4 Поводом стогодишњице почетка Првог светског рата Европска дигитална библиотека је, поред других активности, омогућила корисницима да достављају дигиталне верзије сведочанстава о Великом рату (материјалних предмета, сећања, породичних историја и слично): *Europeana* (2013) *Your Family History on World War One* (<http://www.europeana1914-1918.eu/en>).

5 Besser, H. Archiving large amounts of Individually-created Digital Contents: Lessons from archiving the Occupy Movement, in: *UNESCO The Memory of the World in the Digital Age, Conference Proceedings* (2012), pp. 1432-3.

6 Опширније: Frick, C. Seeing, Hearing and Moving Heritage: Issues and Implications for the World's Audiovisual Memory in the Digital Age, in *UNESCO The Memory of the World in the Digital Age, Conference Proceedings* (2012), pp. 897.

националног културног наслеђа тако и завичајним дигиталним збиркама похрањеним у библиотекама, музејима, архивама. Европска електронска библиотека и Светска дигитална библиотека проширују могућности приступа културној баштини на међународном нивоу. Преко „светске мреже” национално културно наслеђе представља се свету.

Културна добра која нису доступна публици из одређених разлога – у приватним су колекцијама, није их могуће излагати због заштите – постају доступна у дигиталном облику. Културна добра која су у прошлости пренета у иностранство као последица освајања и/или моћи новца могу на овај начин да се „врате” у средину уколико није могуће у физичком облику.⁷

Развој интернета пружа могућности да шира публика има приступ културним добрима превазилазећи временско-просторна ограничења. „Што се тиче простора и времена, библиотеке више нису зграде за које треба одвојити време и превозно средство да би се до ње стигло у задатом радном времену, него су сервиси и ресурси доступни у сваком тренутку на сваком месту и за сваку потребу, дакле и у учионици и у радној соби и у канцеларији и у конференцијској сали и у мобилном телефону и тако даље”.⁸ Могућности истовременог приступа великог броја корисника смањује трошкове представљања културних добара за појединце, образовне и научне установе. У том контексту је посебно значајна дигитализација научне грађе (часописи, књиге, базе података) и њихова доступност *online* што омогућава научну комуникацију, а отворени приступ снижава трошкове упознавања са најновијим научним достигнућима. С обзиром на то да су деца и млади најмање упознати са културним наслеђем, а већина их користи интернет, дигитализација и *online* приступ представљају погодна средства за приближавање културног наслеђа младима, укључујући и примену у образовном процесу. При том се, осим специјализованих сајтова установа памћења, могу користити и популарне платформе и мреже (као што су Youtube, Facebook и слична).⁹

7 Неколико средњовековних рукописа, међу којима је и Никољско јеванђеље, враћено је у дигиталном облику у Србију из приватне колекције у Даблину. Неколико институција у Србији сада поседује дигиталне копије рукописа које могу да се користе у образовне сврхе, за истраживања и слично (опш. Оташевић, Д. (2005) Никољско јеванђеље: од оригинала до дигиталне копије. *Глас библиотеке* број 12. Чачак: Градска библиотека „Владислав Петковић Дис”, стр. 33-46).

8 Угричић, С. (2010) Адаптација, еволуција, револуција, *Култура* број 129, Београд: Завод за проучавање културног развика, стр. 18.

9 Пренски (Prensky) истиче да су данашњи студенти цео свој живот провели у окружењу нових технологија и да је њихов начин мишљења и

Представљањем на интернету културно наслеђе и услуге културних установа (нпр. библиотека) приближавају се групама које из различитих разлога имају мање могућности за приступ (становништво руралних области и удаљених региона, старији, особе са инвалидитетом и слично). Још једна категорија становништва може бити циљна група дигитализације – мигранти. Национална културна добра и локална баштина дигитализацијом и *online* приступом постају доступни дијаспори у свету у коме електронски медији и масовне миграције призивају/намећу „рад имагинације”.¹⁰

Дигитализација културног наслеђа повезује глобално и локално, омогућава очување и презентовање локалног културног наслеђа и афирмацију локалних традиција и историјске грађе – локална културна баштина излази из завичајних одељења библиотека и архива.¹¹

На основу наведеног може се закључити да дигитализација културног наслеђа представља савремено средство остваривања циљева културне политике. „Стари циљеви културних политика постижу се новим средствима”.¹² Интернет презентације културних установа (презентације музеја, *online* електронски каталози библиотека) повећавају учествовање становништва у културном животу. Мења се и начин пружања услуга културних установа. Дигиталне библиотеке, на пример, омогућавају корисницима претраживање електронских каталога, обавештавање о новинама, наручивања публикација, коришћење извора у електронској форми, а умрежавањем и приступ другим библиотекама.¹³ Нова карактеристика приступа културном наслеђу јесте интерактивност. Различити софтверски алати (блог, вики, оцењивање, РСС) омогућавају да пасивни корисници постану активни

учења другачији него код старијих генерација (укључујући и генерацију њихових наставника). Зато је потребно да се промени методологија и садржај наставе на универзитетима и да се користе нови облици комуникације и учења који ће бити примерени карактеристикама нових генерација „дигиталних домородаца” (Prensky, M. (2001) Digital Natives, Digital Immigrants, *On the Horizon* Vol. 9, No 5. October 2001, pp. 1-6).

10 Ападурај, А. (2011) *Култура и глобализација*. Београд: Библиотека XX век, Круг, стр. 16.

11 Опширније Трифуновић, Б. (2010) Завичајне дигиталне библиотеке, *Култура* бр. 129. Београд: Завод за проучавање културног развика, стр. 155-181.

12 Вукићевић, В. (2011) Дигитализација културног наслеђа у функцији остваривања циљева културне политике, *Култура* бр. 130. Београд: Завод за проучавање културног развика, стр. 166.

13 Опширније о дигиталним библиотекама у тематском броју часописа *Култура* бр. 129. (2010), Београд: Завод за проучавање културног развика.

учесници који могу да коментаришу, вреднују, размењују искуства, постављају сопствене садржаје, стварају виртуелне заједнице. Упоредо с тим, приступ је персонализован – на основу ранијих претраживања „понуда” се прилагођава претпостављеним склоностима и интересовањима корисника. Све ово омогућава лакши и бржи приступ и пријатно искуство корисника.

Истичући да културна баштина није у прошлости већ у садашњости, Угричић наводи да она мора да буде извучена из прошлости, реанимирана, представљена и контекстуализована: „Јер истрајавање само на чињеници и статусу културног добра из прошлости није довољно, то је тек полазна позиција за креацију, установљење и интеракцију с контекстом. А контекст може бити вишеструк: локални, регионални, интернационални; историјски, едукативни, уметнички, верски; политички, економски, туристички; институционални, ванинституционални, медијски, технолошки; итд”.¹⁴ На тај начин, не само да се дигитализацијом остварује могућност очувања и доступности културног наслеђа, већ и нови начини његовог доживљавања и интерпретације.

Дигитализација културног наслеђа подразумева економска улагања у опрему и оспособљавање кадрова. Међутим, ова улагања доприносе на дуже стазе економској одрживости установа памћења као и смањењу трошкова у образовним и научним установама уз побољшање квалитета образовања и истраживања, подстицање туризма и тако даље.

Осим дигитализације постојећег културног наслеђа у последњих неколико деценија створена је велика количина различитих садржаја у изворно дигиталној форми (дигитално наслеђе, *born digital*) па се поставља проблем њиховог очувања.¹⁵ Дигитално наслеђе се састоји од јединствених ресурса људског знања и изражавања и обухвата културне, образовне, научне и административне ресурсе, као и техничке, правне, медицинске и друге информације које су створене дигитално или су претворене у дигитални из аналогног облика.¹⁶ Уколико је објекат настао у дигиталној форми, не постоји ниједан други формат постојања. Проблем је утолико актуелнији што дигиталне форме карактерише

14 Угричић, С. (2007) Култура и човек дематеријализације, *Гласник Народне библиотеке Србије* бр. 1. Београд: Народна библиотека Србије, стр. 148.

15 УНЕСКО је 2003. године донео *Повељу о заштити дигиталног наслеђа* у којој се указује на ризик од губљења дигиталних садржаја и истиче корист за садашње и будуће генерације од очувања дигиталног наслеђа (UNESCO (2003) *Charter on the Preservation of the Digital Heritage*).

16 Исто.

нестабилност и неизвесност у погледу трајања. Разлози за ограничено трајање дигиталних објеката су: ограничено трајање физичких носилаца дигиталних записа, несталност складиштења на интернету, застаревање софтвера и хардвера, непостојање законске регулативе, приватно власништво над платформама где су складиштене дигиталне творевине. Технолошке промене су тако брзе да институционални одговор заостаје за њима. Циљ мера које се спроводе за очување дигиталног културног наслеђа јесте да оно остане доступно публици у будућности.

*Друштвени, економски и
технолошки аспекти дигитализације*

Два питања се могу поставити у вези са дигитализацијом културног наслеђа и представљања преко интернета: садржаја и приступа. Прво питање односи се на то који се садржаји дигитализују и који су доступни преко интернета. Друго питање односи се на могућности приступа – ко може да има приступ дигитализованом културном наслеђу.

Критеријуми за избор садржаја који ће бити дигитализовани су: највреднија грађа, најугроженија, највише коришћена грађа, примереност оригинала за квалитетну дигиталну репродукцију, особине оригинала и могућност приступа дигиталној грађи.¹⁷ Три питања се постављају: шта настојите да очувате (не само које објекте, него и које особине објеката), зашто настојите да очувате то (за које сврхе – памћење или употребу) и колико напора је потребно за очување (колико информација сачувати, да ли се тежи очувању само појединачних објеката или и односа међу објектима).¹⁸

Дигитализовани садржаји могу бити доступни стручној или широкој јавности; уколико су намењени широкој јавности, теоријски могу им приступити сви који користе услуге одређене културне установе непосредно или преко интернета.

Могућности које пружа дигитализација морају се посматрати у контексту карактеристика технологије, друштвених услова и специфичности културних садржаја који се дигитализују. У наставку рада биће приказано на који начин ови чиниоци утичу на селекцију и приступ дигитализованој културној баштини.

17 Према Вукићевић, Д. (2010) Нова улога, значај и могућности завичајних фондова у ери интернета и дигитализације грађе, *Култура* бр. 129, Београд: Завод за проучавање културног развика, стр. 149-150.

18 Thibodeau, K. Keynote: Wrestling with Shape-Shifters. Perspectives on Preserving Memory in the Digital Age in: UNESCO *The Memory of the World in the Digital Age*, Conference Proceedeengs (2012), p. 20.

Развој технологије омогућава, прво, техничка решења за дигитализацију и *online* приступ културном наслеђу. Ширење широкопојасног интернета ствара услове за примену медијски богатих, интерактивних апликација, бржи пренос информација и комуникацију у реалном времену, а тиме и пријатан доживљај корисника. Неке од тенденција у развоју нових технологија, као што је рачунарство у облацима, омогућавају смањење трошкова за опрему потребну за дигитализацију. Слично томе, умрежавање културних институција, размена искустава и ефикасна техничка сарадња међу њима омогућавају да се, уз смањење трошкова, стварају специфичне и локалне дигиталне библиотеке и репозиторијуми.

Технолошке иновације и инфраструктура неравномерно се шире како на глобалном нивоу (између развијених и земаља у развоју) тако и унутар друштава (регија, слојева, демографских категорија). Нове технологије омогућавају умрежавање. Међутим, мреже укључују, али у исто време и искључују.¹⁹ Говори се о новим поделама које прате већ постојеће неједнакости (поделама на оне који имају и оне који немају информације), о информационом сиромаштву које у неразвијеним земљама има различите облике,²⁰ дигиталним поделама и дигиталним неједнакостима.²¹

Сиромашне земље немају развијену информациону инфраструктуру, кадрове и могућности да издвајају значајна средства за модернизацију културних установа. У исто време, управо у овим земљама је културно наслеђе угрожено због недостатка финансијских средстава и неразвијене мреже установа памћења. Дигитализација може да помогне да се ублаже материјална, економска и технолошка ограничења и да се културно наслеђе заштити и учини доступним стручној и широј јавности.

Дигитална подела у оквиру друштва такође утиче на могућности очувања и приступа културном наслеђу. Неразвијени региони и заједнице без одговарајућих подстицаја нису у могућности да културна добра и историјску грађу очувају

19 Опшриније о неједнакостима у информационом друштву у: Castells, M. (2000) *Informacijsko društvo. Ekonomija, društvo i kultura*. Svezak I. *Uspori umreženog društva*. Zagreb: Golden marketing.

20 Hanna, нав. пр. Котлица, С. (1996) *Информационо-технолошка парадигма и економски развој*. Београд: Институт економских наука, стр. 42.

21 Опширније: DiMaggio, P, Hargittai, E. (2001) From the 'Digital Divide' to 'Digital Inequality': Studing Internet Use as Penetration Increases, Working Paper Series 15, Princeton University, Center for Arts and Cultural Policy Studies; Стојић, Г. (2008) Интернет и друштвене неједнакости, у: *Наука, култура и идеологија*, том II, Бања Лука: Филозофски факултет, стр. 147-157.

и представе у дигиталној форми. Дигитална подела утиче не само на то који ће садржаји бити доступни већ и ко ће им имати приступ. Постојеће друштвене неједнакости репродукују се и у дигиталној сфери – старији, сиромашни, становници руралних области, мање образовани, имају мање материјалних и техничких могућности и вештина које би им омогућиле приступ виртуелним музејима, дигиталним библиотекама и слично. Са друге стране, управо су установе културе (посебно библиотеке) препознате као важан чинилац у превазилажењу дигиталне поделе у друштву (на пример, бесплатни приступ интернету у библиотекама).

Обрасци технолошког и економског развоја снажно утичу на дифузију културних садржаја. Последице глобализације и ширења нових технологија покренуле су теоријске и политичке дебате о судбини националних култура (посебно „малих“) у условима када западна култура продире у све области живота и све делове планете. Један од показатеља јесте и доминација енглеског језика у медијима, пословној комуникацији и популарној култури – енглески се, као латински у средњем веку, јавља као *lingua franca*.²² Путања развоја нових технологија утицала је на то да језичка разноврсност у свету не буде изражена кроз равномерну/пропорционалну заступљеност језика на интернету и коришћењу ИКТ технологија. За коришћење великог дела садржаја са интернета потребно је познавање енглеског језика што опет подразумева одређени културни капитал. Корисници из малих и сиромашних друштава су у неповољном положају јер је број сајтова и количина садржаја на њиховом језику ограничена, посебно уколико је реч о неким специјализованим садржајима.

Међутим, процес ширења нових технологија креће се у правцу раста језичке разноврсности. Удео сајтова на енглеском језику се смањује у корист удела сајтова на другим језицима. У свету су 2000. године 50% од укупног броја корисника интернета били они којима је матерњи језик енглески, а 2009. године њихов удео се спустио на 1/4.²³ Поред тога, развој информационо-комуникационих технологија омогућава очување језичке разноврсности на још један начин:

22 Енглески је језик интеркултурне комуникације, односно оруђе комуникације које подразумева постојање посебних култура и језика; енглески је такође језик транснационалне елите, културе Давоса (Хантингтон, С. (2000) *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, Подгорица, Бањалука: ЦИД, Романов, стр. 65-70, 62-63).

23 Atkinson, R. D. et al. (2010) *The Internet Economy 25 Years after.com. Transforming Commerce & Life*, The Information Technology & Innovation Foundation, p. 12.

развој алата за аутоматизовани превод, индексирање, анализу текста и обраду говора омогућава комуникацију која превазилази језичке баријере и чини садржаје приступачним корисницима из било ког дела света, без обзира на то којим језиком они говоре.²⁴

Проблем глобалних неједнакости може да се посматра и са супротног становишта, дакле не корисника интернета већ оних који желе да представе себе на светској мрежи. Технолошке и финансијске могућности ограничавају их, а садржаји на матерњем језику морају да се преводе и на енглески да би били доступни корисницима широм света. Посебан проблем који се јавља у употреби интернета уопште јесте како учинити да презентација буде „нађена” од стране оних којима је намењена. Умрежавање и стварање јединствених портала за приступ донекле ублажавају овај проблем, јер омогућавају свеобухватно и систематично организовање грађе.

На ове трендове утиче и политика ИТ компанија. Један од трендова у развоју технологије (тзв. СЛИМ)²⁵ јесте локализација, односно развој апликација које омогућавају диференцијацију и прилагођавање технологија локалним условима и повезивање са локалним окружењем. Тако су, на пример, сви значајни софтвери (нпр. Windows) локализовани, доступни на српском језику и ћириличном писму, а најзначајнији претраживач Google је (у свим својим алаткама) „први потпуно локализован страни Интернет-систем који поштује земљу-домаћина и тржиште. Корисничко сучеље је на српском језику у ћириличном писму, баш као налажу културни стандарди, традиција и закони”²⁶, са могућношћу истовременог претраживања ћириличних и латиничних сајтова. Зато аутори овај претраживач називају „тихи, поуздани пријатељ светских култура”.²⁷ Поред превода увозних

24 ЕС (2010) *The European Agenda for Culture – progress towards shared goals*, p. 22.

25 СЛИМ – социјално, локално, интелигентно, мобилно (WEF, INSEAD (2011) *The Global Information Technology Report 2010-2011, Transformations 2.0*, p. 29).

26 Букумировић, С., Стефановић, З. и Смоленски, Н. (2007) *Ћирилица и савремене информационе технологије: стање и перспективе даљег развоја после доношења Устава*, стр. 9. www.rastko.rs/cms/files/books/4772b6119189e,

27 Исто, стр. 8. Насупрот овој оцени, Гибсон (Gibson) на пример, критикује Google да је променио поимање оног што су људи замишљали да ће вештачка интелигенција бити, јер то није један дискретан и мудар ентитет, већ двосмерна мембрана филтрираних информација, а успут и једна од најмоћнијих корпорација света (Gibson, W. (2010) *Google's Earth*, *The New York Times*, 31. 8. 2010).

софтвера, развијени су програмски пакети за обраду текста на српском језику (коректор, хифенатор, конвертор), електронски речници и слично. Међутим, локализација која се спроводи од стране мултинационалних компанија из економских разлога не мора увек да се заснива на разумевању културе неког друштва. Предрасуде, стереотипи, механичко превођење и површна симболика могу да буду резултат ове локализације „одозго” без партиципације заједнице за коју се врши локализација.²⁸

Други тренд у развоју нових технологија је персонализација – претраживачи и друштвене мреже не приказују садржаје само према релевантности и хронологији већ усклађено са „профилом” корисника формираним на основу ранијих претрага. С једне стране, персонализација омогућава да се из мноштва садржаја доступних на интернету издвоје они за које се сматра да су кориснику најпримеренији и на тај начин олакша и убрза претрага. С друге стране, персонализација на тај начин умањује могућности да се појединцу понуде разноврсни садржаји; уместо да се суочи са различитим информацијама, изворима, приступима, он се излаже ономе што иначе жели да види: „„персонализовани” садржаји стварају својеврстан симулакрум у коме је корисник непрекидно изложен аутистичној и импотентној верзији самог себе”.²⁹ Зато велики значај добија образовање корисника – не само информационо писменост већ и познавање културног наслеђа које се жели наћи. Слично је и са метаподацима који прате дигиталне објекте – да би сместио културни садржај у одређени контекст, да би могао да разуме, вреднује, упоређује и слично, корисник мора да поседује знања о културном и језичком контексту на који га метаподаци упућују. Овај проблем се донекле решава хипертекстом и могућношћу даљег претраживања интернета, али то подразумева мотивисаност, време и вештине корисника.

Очување културне и језичке разноврсности у информационом друштву предмет је активности УН, УНЕСКО, ЕУ и националних културних политика.³⁰ УНЕСКО полази од става

28 Опширније Schäler, R. (2003) *The Cultural Dimension in Software Localisation*, in: *Localisation Reader 2003-2004*, Limerick, Sandpoint: Localisation Research Centre & MultiLingual Computing, pp. 5-8.

29 Џалто Д. (2012) *Пораст образовања у дигиталном добу*, *Култура* бр. 135. Београд: Завод за проучавање културног развоја, стр. 25.

30 Поред већ наведене декларације УНЕСКО-а *Повеља о заштити дигиталног наслеђа* значајна документа међународних организација које се односе на очување културне разноврсности у дигиталном свету су: УНЕСКО (2001) „Општа декларација о културној разноликости”, УНЕСКО (2005) „Конвенција о заштити и промоцији разноликости културних израза”, ЕК (2006) „Препорука о дигитализацији и онлајн приступу

да је разноврсност светских култура инхерентна вредност сама по себи и неопходност савременог друштва.³¹ У документима Светског самита о информационом друштву Уједињених нација указује се на то да укључивање свих људи у информациони развој треба да се подстиче коришћењем локалних језика и заштитом и промоцијом културне разноврсности и културних идентитета.³² У том смислу се указује на различите мере којима то треба омогућити (финансијски подстицаји засновани на принципима солидарности, *open source* софтвери итд.). С обзиром на то да култура постаје све више детериторијализована, изолована национална политика није довољна већ је потребан „глобални одговор” на изазове глобализације у области културе, али прилагођен условима историје, традиције, културе и становништва сваког друштва.³³

Поред међународних организација, значајна је улога државе у остваривању дигитализације културног наслеђа као корака даље у очувању, популарисању и омогућавању приступа културним добрима. Улога националне стратегије за дигитализацију је постављање организационих и техничких стандарда, решавање питања финансирања и успостављање правне регулативе.³⁴

Нека отворена питања дигитализације културног наслеђа

Широка примена информационо-комуникационих технологија је релативно нова појава, а њихов брз развој даље отежава да се јасно сагледају краткорочне и дугорочне последице, могућности и ограничења њихове примене. Сама идеја очувања кроз дигитализацију је у себи контрадикторна. „Постоји зато инхерентна тензија између дигиталних информација, које су променљиве, и дигиталне презервације (очувања) које суштински настоји да очува ствари у месту,

и чувању културног материјала”, ЕК (2007) „Европска агенда за културу у глобализујућем свету”, ЕК „Дигитална агенда за Европу”, СЕ (2000) „Декларација комитета министара о културној разноврсности” и тако даље.

31 Падежанин М. (2011) Културна политика vs глобализација – разноликост против униформности, *Култура* бр. 130, Београд: Завод за проучавање културног развојка, стр. 378.

32 WSIS (2005) *Tunis Commitment*

33 Опширније Падежанин, М, нав. дело.

34 Вукићевић, В. (2011) Дигитализација културног наслеђа у функцији остваривања циљева културне политике, *Култура* бр. 130, Београд: Завод за проучавање културног развојка, стр. 179.

без значајнијих промена.”³⁵ Развој хардвера и софтвера врло брзо чини дигитални запис нечитљивим па се застаревање дигиталних носилаца мора имати у виду када се врши дигитализација (трошкови одржавања, избор техничких решења, нова очекивања корисника, различите сврхе употребе и тако даље).³⁶

Док је код писаних докумената могућа дигитализација која има у виду краткорочно и/или средњорочно постојање дигиталне форме (јер постоји „материјални оригинал” који се увек може дигитализовати поново), другачије је кад је реч о звучним и аудиовизуелним садржајима. Она су стварана током двадесетог века и материјални носачи ових записа су застарели и подложни пропадању. Дигитализација у овом случају мора да води рачуна о томе да ће ускоро остати само дигиталне копије и у том смислу она треба да буде дугорочна; слично је и када се бележе усмене традиције. За то је потребна комплексна технологија, инфраструктура и одговарајуће институције као носиоци репозиторијума. Услови за то недостају многим земљама, локалним срединама и институцијама. Чување у електронској форми намеће питање средстава за континуирано дугорочно одржавање електронских база и решавање проблема застарелости који је последица експоненцијалног развоја нових технологија.³⁷

Свака селекција подразумева да се нешто сачува, а нешто друго заборави. Културна политика одређује критеријуме избора, приоритете и обим дигитализације. Садржаји који настају изворно у дигиталном облику постављају проблем селекције у још једном смислу. Социјални медији стварају могућности систематског прикупљања и чувања сведочанстава о свакодневном животу, активности влада и документације друштва. Репозиторијум садржаја који стварају корисници на, на пример, You tube-у може се идентификовати као „ненамеравана архива” дигитално настале, од стране корисника створене, културне продукције. За разлику од традиционалне архиве, њу не одликује ни селекција ни тежња

35 Thibodeau, op. cit., p. 15.

36 „Уосталом, то је једна од одлика нашег времена: сакупљати оно што технологија настоји да учини застарелим. .. Ми, дакле, још увек можемо да читамо текст који је штампан пре пет векова. С друге стране, више не можемо да читамо, па чак ни да видимо, текст уписан на некој дискети или ЦД-РОМ-у, старом једва неколико година – осим ако у подруму нисмо сачували старе рачунаре” (Коријер, Ж. К, Еко, У (2011) *Не надајте се да ћете се решити књиге*, Чачак – Београд: „Бранко Кукућ” – Градац К, стр. 18, 19).

37 Bradly, K. Requirements of a Remote Repository, in: *UNESCO The Memory of the World in the Digital Age*, Conference Proceedeengs (2012), pp. 279-280.

ка очувању садржаја.³⁸ Како извршити селекцију у овом мноштву грађе?³⁹

Правна и економска питања такође се морају узети у обзир са ширењем дигитализације културних садржаја. Проблеми интелектуалне својине и ауторских права добијају нове аспекте са развојем информационо-комуникационих технологија. Ограничавање приступа у супротности је са идејом о културној баштини као тековини човечанства, а постављање дигиталних садржаја често води нарушавању интелектуалне својине. Са друге стране, кад је реч о дигиталним записима локалних традиција, свакодневног живота и слично, није лако утврдити ко треба да буде носилац права интелектуалне својине – локална заједница чији су, на пример, обичаји забележени, аутор који их је забележио или ИТ компанија код које је запис ускладиштен.⁴⁰ Бројни репозиторијуми су власништво корпорација, које се руководе економским интересима, популарне платформе (на пример You tube-а) могу да нестану ако тако одлучи власник. У том случају поставља се питање: „Куда би отишао тај садржај?” „Ко би могао да му приступи?”⁴¹ Слично је и са часописима и књигама у електронској форми. Путем претплате библиотеке омогућавају приступ читаоцима, али приступ зависи од треће стране (издавача, корпорације) која може из неког разлога да престане да пружа ову услугу (отказивање претплате, гашење предузећа нпр.). И ако оставимо по страни могућност губитка приступа садржајима, остају проблеми који настају као последица различитих интереса и циљева корпорација, стваралаца, корисника. „Појединци, организације и владе који користе ове платформе суочавају се са изазовима због супротстављених вредности које постоје у овом окружењу – вредности дизајнера платформи, вредности власника платформи, корисника платформи и друштвеног, политичког и техничког окружења у коме се ове улоге остварују.”⁴² Поред

38 Schleser, J. Unprotected Memory. User-Generated Content and Unintentional Archive in: *UNESCO The Memory of the World in the Digital Age*, Conference Proceedings (2012), p. 384.

39 „Па ипак, како направити одабир за будуће генерације? И ко је тај ко ће га обавити? [...] Како направити одабир када нам, као што и сами кажете, све стиже посредством наших рачунара, без икаквог реда, без хијерархије, без селекције?” (Каријер, Ж. К. и Еко, У. нав. дело, стр. 45).

40 Слично се може поставити и проблем односа јавног и приватног: код дигитализације различитих садржаја, ко одлучује шта може, а шта не може да се објави због очувања приватности.

41 Schleser, op. cit., p. 385.

42 Nathan, L. P. and Shaffer, E. Opening a Multi-Disciplinary Dialogue in: *UNESCO The Memory of the World in the Digital Age*, Conference Proceedings (2012), p. 411.

тога, дигитално створени изрази, с једне стране претендују да буду културни изрази, а са друге стране су често комерцијални производи што усложњава питање селекције – да ли очуване садржаје који настају са комерцијалним циљем треба препустити корпорацијама или је потребно да културне установе врше селекцију и чување дела тих производа.

Посебна група питања односи се на нови доживљај културног наслеђа. Културно наслеђе се дигитализацијом извлачи из прошлости, култура дематеријализације подразумева „истовремено трајање много независних временских поредака”⁴³ и рецепцију у различитим контекстима. Из тога следи да се не ради само о промени технолошких средстава складиштења, представљања и приступа, већ и о дигиталним алаткама као моделу за интеракцију. „Разлика је подвучена између употребе дигиталних алатки као технолошког оруђа које представља артефакт сам по себи и дигиталних алатки као модела за интеракцију да би се продубило корисничко искуство самог артефакта.”⁴⁴ Поставља се питање утицаја контекста на рецепцију и интерпретацију културног наслеђа. Културна добра су дубоко укорењена у национални културни и језички контекст. Упркос томе што је дигитални објект опремљен подацима о времену и средини у којој је настао, он је измештен из свог окружења у виртуелну стварност којој се приступа у различитим условима (просторним, временским, културним) што ствара ново окружење које утиче на интерпретацију. Интерактивност (могућност да корисници коментаришу и вреднују) подстиче активност корисника и дозвољава више интерпретација. Међутим, корисници потичу из различитих културних окружења, имају различите мотиве и различита знања, па је зато могуће да контекст интерпретације који они стварају није адекватан културном садржају и да усмерава пажњу у правцу који не доприноси разумевању културног добра. Веб 2.0 је великим делом непосредован, дозвољавајући да једна поред друге буду и тачне и нетачне информације, релевантне и нерелевантне и на тај начин пре замагљује него што унапређује информације о контексту културног добра.⁴⁵

43 Угричић, С. нав. дело, стр. 149.

44 Ђирић, И. (2010) Интерпретација културног наслеђа у виртуелној реалности, *Култура* бр. 129. Београд: Завод за проучавање културног развитка, стр. 288.

45 Ryckman, H. Context 2.0: User Attitudes to the Reliability of Archival Content on the Web, in: *UNESCO The Memory of the World in the Digital Age*, Conference Proceedings (2012), p. 409.

Завршна разматрања

Примена нових технологија често је праћена екстремним ставовима технооптимизма и технопесимизма. Превођење класичних културних израза у дигиталну форму, стварање изворних дигиталних културних творевина и нове могућности приступа културним добрима предмет су опречних схватања – од предвиђања „смрти књиге” до некритичког величања могућности „сваки-је-корисник-стваралац” у свету хипертекста и нове друштвености на интернету.

Могућности и ограничења дигитализације културног наслеђа морају се посматрати у контексту специфичности културних садржаја који се дигитализују, циљева културне политике и међуделовања технолошких, економских и друштвених чинилаца. Брз развој технологије и ширење круга корисника отвара могућности, али и поставља изазове пред културну политику – шта и за кога дигитализовати. Које садржаје изабрати, како их најефикасније представити и како омогућити да буду доступни онима којима су намењени? Како омогућити прегледан једноставан приступ кориснику који у обиљу информација треба да пронађе оно што му је потребно? И како подстаћи корисника да у мноштву информација на интернету тражи и задржи се управо на културним садржајима?

Једна од претпоставки остваривања циљева дигитализације јесу развијене дигиталне компетенције корисника као услов за коришћење широког распона могућности које нове технологије пружају. При том се не мисли само на вештине употребе рачунара и интернета, већ и развијање склоности, ставова и способности критичке процене информација.

Друга претпоставка јесте развијање културних потреба и културних навика становништва, посебно младих људи. У том смислу је улога система образовања и културних установа „у стварном свету” незаменљива.

Истраживања потврђују претпоставке да они који приступају културним садржајима на интернету показују већу спремност за учешће у културним догађајима у реалном простору. Приступ дигитализованим културним садржајима није замена већ је комплементаран искуству културних садржаја у „стварном” свету.⁴⁶ На тај начин установе културе добијају ново средство да допру до својих корисника, а публика нове могућности информисања, рецепције, интерпретације и креације.

⁴⁶ *Digital audiences: Engagement with arts and culture online* (2010), London: MTM.

ЛИТЕРАТУРА:

Ападурај, А. (2011) *Култура и глобализација*, Београд: Библиотека XX век, Круг.

Atkinson, R. D. et all. (2010) *The Internet Economy 25 Years after. com. Transforming Commerce & Life. The Information Technology & Innovation Foundation*, <http://www.itif.org/files/2010-25-years.pdf>, приступ 14.4.2010.

Besser, H. Archiving large ammounts of Individually-created Digital Contents: Lessons from archiving the Occupy Movement, in: UNESCO *The Memory of the World in the Digital Age*, Conference Proceedeengs, (2012), pp. 1432-1439.

Bradly, K. Requirements of a Remote Repository, in UNESCO *The Memory of the World in the Digital Age*, Conference Proceedeengs, (2012), pp. 279-286.

Букумировић, С., Стефановић, З. и Смоленски, Н. (2007) *Ђурилица и савремене информационе технологије: стање и перспективе даљег развоја после доношења Устава*, www.rastko.rs/cms/files/books/4772b6119189e, приступ сајту 14.7.2011.

Вукићевић, В. (2011) Дигитализација културног наслеђа у функцији остваривања циљева културне политике, *Култура* бр. 130. Београд: Завод за проучавање културног развитака, стр. 165-182.

Вукићевић, Д. (2010) Нова улога, значај и могућности завичајних фондова у ери интернета и дигитализације грађе, *Култура* бр. 129. Београд: Завод за проучавање културног развитака, стр. 144-154.

Gibson, W. (2010) Google's Earth, *The New York Times*, 31. 8. 2010, www.nytimes.com/2010/09/01/opinion/01gibson.html, приступ сајту 15.8.2011.

Гиденс, Е. (1998) *Последице модерности*. Београд: Филип Вишњић.

Digital audiences: Engagement with arts and culture online (2010), London: MTM.

DiMaggio, P and Hargittai, E. (2001) *From the 'Digital Divide' to 'Digital Inequality': Studing Internet Use as Penetration Increases*, Working Paper Series 15, Princeton University, Center for Arts and Cultural Policy Studies, http://www.maximise-ict.co.uk/WP15_DiMaggioHargittai.pdf, приступ сајту 15.7.2013.

ЕС (2010) *The European Agenda for Culture – progress towards shared goals*.

Europeana (2013) *Your Family History on World War One* (<http://www.europeana1914-1918.eu/en>), приступ сајту 15.7.2013.

Каријер, Ж. К. и Еко, У. (2011) *Не надајте се да ћете се решити књиге*, Чачак – Београд: „Бранко Кукућ” – Градац К.

- Котлица, С. (1996) *Информационо-технолошка парадигма и економски развој*. Београд: Институт економских наука.
- Nathan, L. P. and Shaffer, E. Opening a Multi-Disciplinary Dialogue in: UNESCO *The Memory of the World in the Digital Age*, Conference Proceedeengs, (2012), pp. 410-417.
- Огњановић, З. (2002) Национални центар за дигитализацију, *Преглед Националног центра за дигитализацију*, 1/2002, Београд: Национални центар за дигитализацију, <http://www.ncd.matf.bg.ac.rs/casopis/01/d002/download.pdf>
- Оташевић, Д. (2005) Никољско јеванђеље: од оригинала до дигиталне копије, *Глас библиотеке* бр. 12. Чачак: Градска библиотека „Владислав Петковић Дис, стр. 33-46. доступно на http://www.sacakdis.rs/elektronska_izdanja/Glas_biblioteke_12/pdf_gb_12/Danica%20Otasevic-Nikoljsko%20jevandjelje.pdf
- Падежанин М. (2011) Културна политика вс глобализација – разноликост против униформности, *Култура* бр. 130, Београд: Завод за проучавање културног развјатка, стр. 366-385.
- Prensky, M. (2001) Digital Natives, Digital Immigrants, *On the Horizon*, Vol. 9, No 5. October 2001, pp. 1-6, <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>
- Ryckman, H. Context 2.0: User Attitudes to the Reliability of Archival Context on the Web, in UNESCO *The Memory of the World in the Digital Age*, Conference Proceedeengs, (2012), pp. 393-409.
- Schäler, R. The Cultural Dimension in Software Localisation in: *Localisation Reader 2003-2004* (2003). Limerick, Sandpoint: Localisation Research Centre & MultiLingual Computing, pp. 5-8.
- Schleser, J. Unprotected Memory. User-Generated Content and Unintentional Archive in: UNESCO *The Memory of the World in the Digital Age*, Conference Proceedeengs, (2012), pp. 378-392.
- Стојић, Г. Интернет и друштвене неједнакости, у: *Наука, култура и идеологија*, том II (2008), Бања Лука: Филозофски факултет, стр. 147-157.
- Thibodeau, K. Keynote: Wrestling with Shape-Shifters. Perspectives on Preserving Memory in the Digital Age in: UNESCO *The Memory of the World in the Digital Age*, Conference Proceedeengs, (2012), pp. 15-23.
- Трифуновић, Б. (2010) Завичајне дигиталне библиотеке, *Култура* бр. 129, Београд: Завод за проучавање културног развјатка, стр. 155-181.
- UNESCO (2003) *Charter on the Preservation of the Digital Heritage*.
- Угричић, С. (2007) Култура и човек дематеријализације, *Гласник Народне библиотеке Србије* бр. 1, Београд: Народна библиотека Србије, стр. 147-151.

Угричић, С. (2010) Адаптација, еволуција, револуција, *Култура* 129, Београд: Завод за проучавање културног развитака, стр. 15-19.

Frick, C. Seeing, Hearing and Moving Heritage: Issues and Implications for the World's Audiovisual Memory in the Digital Age, in: UNESCO *The Memory of the World in the Digital Age*, Conference Proceedings, (2012), pp. 896-903.

Хантингтон, С. (2000) *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*. Подгорица, Бањалука: ЦИД, Романов.

Castells, M. (2000) *Информацијско друштво. Економичност, друштво и култура*, Сvezak I, *Успон умреженог друштва*, Zagreb: Golden marketing.

Ђирић, И. (2010) Интерпетација културног наслеђа у виртуелној реалности, *Култура* бр. 129, Београд: Завод за проучавање културног развитака, стр. 286-299.

Џалто, Д. (2012) Пораст образовања у дигиталном добу, *Култура* бр. 135, Београд: Завод за проучавање културног развитака, стр. 20-26.

WEF, INSEAD (2011) *The Global Information Technology Report 2010-2011. Transformations 2.0*

WSIS (2005) *Tunis Commitment*

Gordana V. Stojić

University of Niš, Faculty of Philosophy – Sociology Department, Niš

CULTURAL HERITAGE IN THE DIGITAL WORLD

Abstract

The aims of digitization are preservation, accessibility and popularization of cultural heritage. It raises consciousness about the importance of cultural heritage and preservation of cultural and linguistic diversity. It provides small communities with powerful, non-expensive tools to preserve and present their cultural heritage. Wider audiences can have easy access to the world cultural heritage as well as to the local ones. From the viewpoint of the audience, the most important traits of cultural heritage presentations are interactivity and personalization. Sociological approach to the digitization of cultural heritage is focused on two problems: content and access. Which contents will be digitized and who will have access to them depends not only on the cultural criteria (value of cultural contents and cultural needs) but also on technological, economic and social factors: development and spread of ICTs, digital divide (on the global level and within a particular society), IT companies' business policies, activities of cultural institutions and cultural policy. Several issues can be pointed out relating to digitization of cultural heritage: intellectual property issue, obsolescence of the data carriers, and long-term economic support for repositories. When speaking about user experience, influence of different contexts on the reception and interpretation of cultural heritage should be discussed. Digital-born cultural contents as well as 'unintentional archive' made by internet users pose questions relating to selection, temporary nature of internet platforms, public versus private and commercial versus cultural issues. Digitization of cultural heritage is not a replacement for "live" cultural participation; it is a new tool for the realization of cultural policy aims, as well as a new field of experience and creation of cultural contents.

Key words: *cultural heritage, digitization, ICTs, digital heritage*